

T

TIEN JAAR IN EEN OOGOPSLAG – DE VLAAMSE ARBEIDSMARKT IN EUROPA

Hoofdstuk 2

Wim Herremans & Seppe Van Gils

Inleiding

“De werkloosheid in de Europese Gemeenschap heeft zeer ernstige proporties aangenomen. Na vijf jaar van voortdurende daling begon het aantal werklozen aan het begin van de jaren negentig weer aanzienlijk op te lopen (EC, 1993, p. 44).” Het Witboek van de Europese Commissie van 1993 ‘Groeï, concurrentievermogen en werkgelegenheid’ laat er geen twijfel over bestaan dat dé uitdaging van het moment het terugdringen van de werkloosheid was. Om de werkloosheid tegen 2000 te halveren stelde de Europese Commissie een jobgroei van 2% per jaar voorop.

Tien jaar later, anno 2003, is de werkloosheidsgraad in de Europese Unie teruggeschroefd van 11% naar 8%. In 2001 en 2002 daalde de werkloosheidsgraad in EU-15 zelfs even onder de 8%. Al bij al blijkt er van een halvering echter geen sprake te zijn. Het streefcijfer van 2% bijkomende jobs per jaar werd dan ook niet gehaald. Tussen 1994 en 2003 groeide het aantal werkenden in de Europese Unie jaarlijks aan met gemiddeld 1,2%. Vlaanderen doet het met een aangroei van gemiddeld 0,7% per jaar zelfs heel wat minder goed. De forse aangroei van de werkloosheid bij het begin van de 21^e eeuw dreef de werkloosheidsgraad in Vlaanderen zelfs bijna terug tot op het niveau van 1994.

Op beleidsniveau vond het voorbije decennium een belangrijke accentverschuiving plaats waarbij ‘het terugdringen van de werkloosheid’ als prioritaire beleidslijn vervangen werd door ‘het opkrikken van de werkzaamheid’. Sinds de Europese top van Lissabon in 2000 wordt er naar gestreefd om het aandeel werkende personen tegen 2010 zo dicht mogelijk tegen 70% op te trekken. Niettegenstaande deze koerswijziging blijven de primaire uitdagingen van 1993/1994 ook vandaag nog steeds actueel: het terugdringen van de werkloosheid en het stimuleren van een economische groei met hoge werkgelegenheidsintensiteit.

Toch vormt de arbeidsmarkt anno 2003 zeker geen spiegelbeeld van de arbeidsmarkt in 1993/1994. In tien jaar tijd ondergingen de arbeidsmarkten in Vlaanderen en de Europese lidsta-

ten immers een grondige gedaanteverwisseling. Verder in dit hoofdstuk becijferen we in detail de impact op de Vlaamse arbeidsmarkt van enkele opvallende arbeidsmarkttrends van de voorbije tien jaar en gaan we na waar Vlaanderen zich positioneerde in Europees perspectief.¹ De thema's die aan bod komen zijn: (1) economische context, (2) kernindicatoren, (3) scholarisatie, (4) vergrijzing, (5) feminisatie, (6) diensteneconomie, (7) kenniseconomie, (8) flexibilisering en (9) ongelijkheid.²

Tot slot geven we een samenvatting van tien jaar arbeidsmarkt in een oogopslag. Voor bepaalde categorieën kijken we naar de absolute toename van het aantal werkenden tussen 1994 en 2003. Zo zien we meteen dat aan de ene kant het aanbod op de arbeidsmarkt sterk vervrouwelijkte, verouderde en hoger geschoold werd en dat aan de andere kant de vraagzijde van de arbeidsmarkt verder tertiairiseerde en flexibiliseerde.

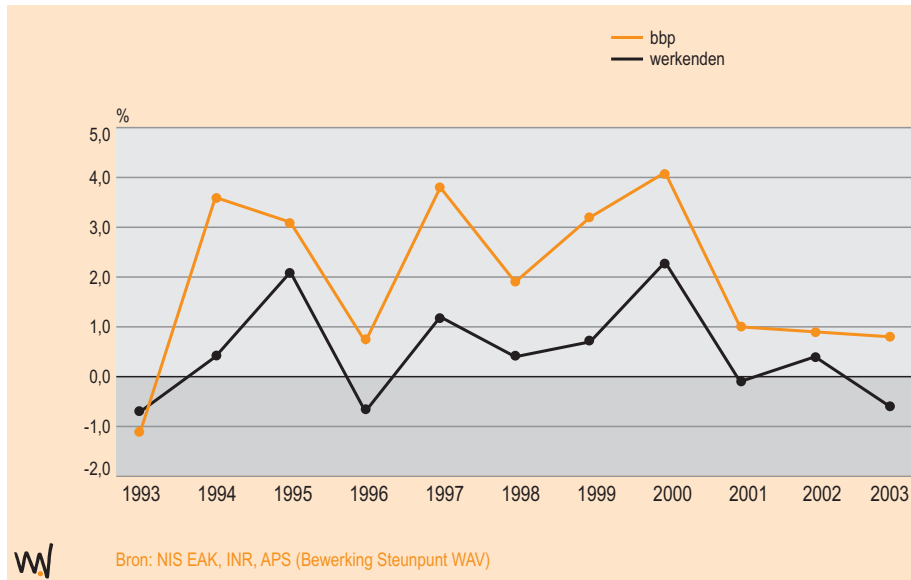
1 *De economische context*

Figuren 2.1 en 2.2 tonen de reële evolutie van het bruto binnenlands product (bbp) en de evolutie van het aantal werkenden in Vlaanderen en Europa tussen 1993 en 2003. De Belgische cijfers vindt u in bijlage en worden hier niet besproken omdat de evolutie gelijkaardig is aan deze in het Vlaams Gewest. We zien dat er in de besproken periode twee uitgesproken momenten van economische achteruitgang zijn geweest. In 1993 was de reële groei van zowel het Vlaamse bbp als van het Europese bbp negatief en vanaf 2001 is er een duidelijke vertraging van de groei merkbaar. Deze meest recente groeivertraging kwam er na een periode van gunstige economische conjunctuur die zijn hoogtepunt kende in 2000, met een reële bbp-groei van 4,1% in Vlaanderen en 3,6% in de Europese Unie. Daarnaast was er in 1996 eveneens een groeivertraging merkbaar, maar deze was niet zo uitgesproken (in de Europese Unie) en van kortere duur.

-
- 1 De Europese cijfers in dit hoofdstuk hebben steeds betrekking op de situatie van voor 1 mei 2004 en geven het gemiddelde aan van de toenmalige 15 Europese lidstaten. Voor gedetailleerd cijfermateriaal met betrekking tot de afzonderlijke lidstaten van EU-15 verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Cijferbijlage. De arbeidsmarktsituatie in de uitgebreide Europese Unie van 25 lidstaten wordt in een afzonderlijk hoofdstuk behandeld (zie hoofdstuk 13).
  - 2 Voor de methodologische achtergrond van dit hoofdstuk verwijzen we naar www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Methodologie.

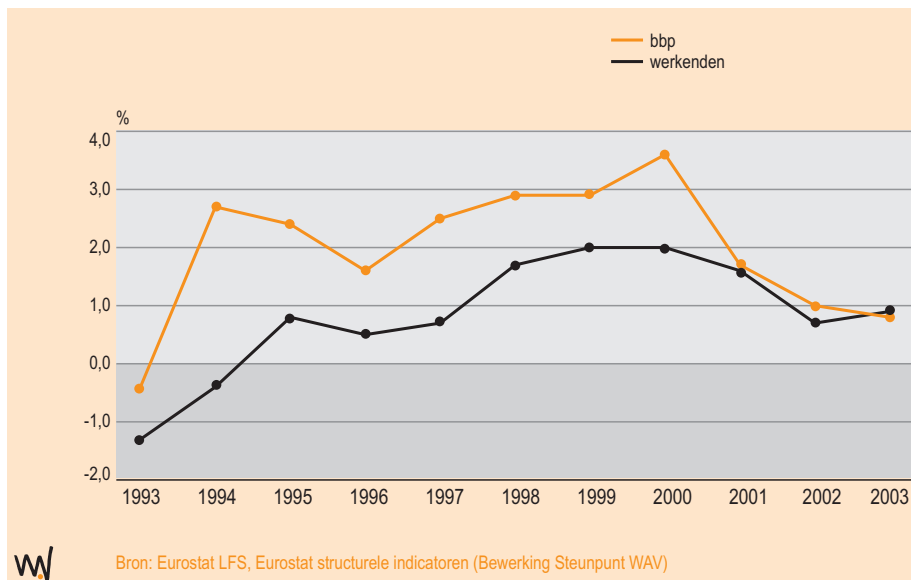
Figuur 2.1

Reële evolutie (jaar-op-jaar) van het bbp (in constante prijzen, 1995) en evolutie (jaar-op-jaar) van het aantal werkenden (Vlaams Gewest; 1993-2003)

Figuur 2.2

Reële evolutie (jaar-op-jaar) van het bbp (in constante prijzen, 1995) en evolutie (jaar-op-jaar) van het aantal werkenden (EU-15; 1993-2003)

De samenhang die de economische context vertoont met de Vlaamse en Europese arbeidsmarkt wordt mooi geïllustreerd in de figuren. De evolutie van het aantal werkenden volgt als het ware deze van de economische conjunctuur. In het Vlaams Gewest merken we dat de evolutie van het aantal werkenden begin jaren negentig (*de eerste periode met een zwakkere economie*) daalt. Dit aantal neemt nauwelijks toe sinds 2001 (*de tweede periode met een verzwakte conjunctuur*) of gaat er zelfs op achteruit. Gemiddeld in Europa merken we ook dat het aantal werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd begin jaren negentig daalt en dat het groeiritme van de werkenden duidelijk vertraagt tijdens de meest recente economische groeivertraging. Ook blijkt dat in de economisch gunstige jaren de grootste vooruitgang werd geboekt wat betreft het aantal werkenden, zowel in Vlaanderen (in 2000) als gemiddeld in Europa (in 1999 en 2000).

Daarnaast zijn er ook een aantal belangrijke verschillen waar te nemen, zowel tussen beide periodes van economische groeivertraging als tussen Vlaanderen en de Europese Unie.

Vergeleken met de periode van economische groeivertraging begin jaren negentig, gaat de meest recente conjunctuurdip minder sterk samen met een achteruitgang van de Europese arbeidsmarkt. In figuur 2.2 lezen we immers af dat de recente economische groeivertraging in Europa niet samengaat met een daling van het aantal werkenden (in tegenstelling tot Vlaanderen), terwijl dit begin jaren negentig wel het geval was. In de literatuur worden hiervoor verschillende verklaringen aangehaald. Er is sprake van een grotere werkgelegenheidsintensiteit van de economische groei als gevolg van de inspanningen tot loonmatiging, de toegenomen participatie van vrouwen aan de arbeidsmarkt, de verhoging van het onderwijsniveau van de beroepsbevolking en de toename van een aantal flexibele arbeidsvormen (Nationale Bank, 2004; Europese Commissie, 2003a; Van Gils, 2003). De meeste van de aangehaalde factoren worden later in dit hoofdstuk gedetailleerd besproken.

Zoals blijkt uit figuur 2.2 vallen de fasen van aantrekkende en verzwakkende economische groei in Vlaanderen grotendeels samen met die in de Europese Unie. Mede door de Europese economische integratie zijn de Vlaamse en de Europese economieën onderhevig aan dezelfde invloeden van de wereldeconomie en de internationale markten. Toch zijn er enkele opmerkelijke verschillen vast te stellen tussen het Vlaams Gewest en de Europese Unie tijdens de recente periode van hoogconjunctuur, die werd gevolgd door een economische achteruitgang vanaf 2001. De conjunctuurschommelingen zijn in Vlaanderen immers manifester aanwezig dan gemiddeld in Europa. Zo was de bbp-groei in de periode van hoogconjunctuur (1999 en 2000) sterker in het Vlaams Gewest dan in de Europese Unie. Omgekeerd bleek ook de vertraging van de groei het meest uitgesproken te zijn in Vlaanderen. Omdat de Vlaamse (Belgische) economie een economie is met een grotere openheidsgraad (de mate waarin een land veel in- en uitvoert) dan ge-

middeld in Europa, heeft de groeivertraging zich bij ons sterker gemanifesteerd. Dit resulteerde eveneens in een grotere invloed op de arbeidsmarkt (Nationale Bank, 2004). De evolutie van het aantal werkenden in Vlaanderen schommelde de voorbije jaren immers rond het nulpunt, terwijl er gemiddeld in Europa nog een beperkte stijging was waar te nemen.

Samengevat

Zoals vermeld in de inleiding hebben de analyses in dit hoofdstuk betrekking op de periode tussen 1994 en 2003. In dit deel werd duidelijk dat de economie in 1994 opnieuw een behoorlijke groei liet optekenen in vergelijking met de economisch zwakkere jaren die eraan vooraf gingen. De heropleving van de arbeidsmarkt was dat jaar echter nog geen feit. Pas in 1995 konden we opnieuw een significante toename van het aantal werkenden rapporteren, zowel in Vlaanderen als in de gehele Europese Unie. Deze economische heropleving zette zich de jaren nadien verder met 2000 als hoogtepunt, al was er in 1996 een lichte hapering merkbaar, meer in Vlaanderen dan gemiddeld in Europa. Vanaf 2001 sloeg het economische klimaat opnieuw om en de reactie van de arbeidsmarkt liet niet op zich wachten. In de Europese Unie vertraagde de groei van de werkzaamheidsgraad en in het Vlaams Gewest was er zelfs een daling merkbaar. Het herstel van de economie heeft zich met een reële bbp-groei van 1,1% in 2003 ingezet, terwijl het aantal werkenden volgens de meest recente prognoses van het Federaal Planbureau pas in 2004 opnieuw zal toenemen.

2 *Kernindicatoren*

2.1 **■ ■** *Kernindicatoren*

Aan de hand van de evolutie van de werkzaamheidsgraad, de werkloosheidsgraad en de activiteitsgraad krijgen we een zicht op de voornaamste wijzigingen die zich op de arbeidsmarkt voordeden (tabel 2.1).

Een *werkzaamheidsgraad* van 62,9% voor Vlaanderen in 2003 duidt aan dat 63 op 100 personen van 15 tot en met 64 jaar aan het werk zijn. Gemiddeld in de Europese Unie zijn er 64% werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd. Tussen 1994 en 2003 steeg de Vlaamse werkzaamheidsgraad weliswaar met 3,2 procentpunten, toch is dit onvoldoende gebleken om de Europese werkzaamheidsgraad (+4,8 ppn) te evenaren. Als de groei van de afgelopen tien jaar aangehouden wordt dan eindigt Vlaanderen binnen tien jaar op 66,1% werkenden en de Europese Unie op

69,2%. Gezien de Lissabon-doelstelling van 70% werkenden in de Europese Unie tegen 2010 is er een forse inspanning nodig om het groeiritme van het voorbije decennium voldoende op te trekken om de norm te halen.

Tabel 2.1

Kernindicatoren arbeidsmarkt (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

(%)	Werkzaamheidsgraad		Werkloosheidsgraad		Activiteitsgraad	
	1994	2003	1994	2003	1994	2003
Vlaams Gewest	59,8	62,9	6,1	5,7	63,6	66,8
EU-15	59,6	64,4	11,4	8,0	67,2	70,0

Bron: NIS EAK, Eurostat LFS (Bewerking Steunpunt WAV)

Per honderd personen die zich in Vlaanderen in 2003 aanbieden op de arbeidsmarkt hebben er bijna zes geen job. De Vlaamse *ILO-werkloosheidsgraad*³ (5,7%) is daarmee een stuk gunstiger dan in EU-15 (8,0%). Wie zich aanmeldt op de Vlaamse arbeidsmarkt heeft met andere woorden een relatief grotere kans om werk te vinden dan gemiddeld in de Europese Unie. De Vlaamse werkloosheidsgraad ligt in 2003 evenwel nagenoeg op hetzelfde niveau als in 1994. EU-15 kende daarentegen een vrij forse daling van de werkloosheidsgraad (-3,4 ppn) tijdens de referentieperiode.

Anno 2003 ligt de *activiteitsgraad* in Vlaanderen op 66,8%. Dit wil zeggen dat er per 100 Vlamingen van 15 tot en met 64 jaar bijna 67 personen zijn die deelnemen aan de arbeidsmarkt, als werkende of als werkzoekende. Aan de andere kant zijn er dus 33 op 100 personen die niet-beroepsactief zijn. Gemiddeld in de Europese Unie is de activiteitsgraad hoger, namelijk 70%. In acht lidstaten bieden meer dan 70 op 100 inwoners op arbeidsleeftijd zich aan op de arbeidsmarkt; in zeven andere lidstaten is het aandeel beroepsactieve inwoners lager dan 70%. België situeert zich ergens achteraan met een activiteitsgraad van 64,9%. Tussen 1994 en 2003 is de activiteitsgraad in elk land van de Europese Unie gestegen. In Vlaanderen is de stijging van de activiteitsgraad met 3,1 procentpunten sterker dan gemiddeld in de Europese Unie (2,8 ppn). Vlaanderen is er dan ook in geslaagd om iets bij te benen ten opzichte van EU-15.

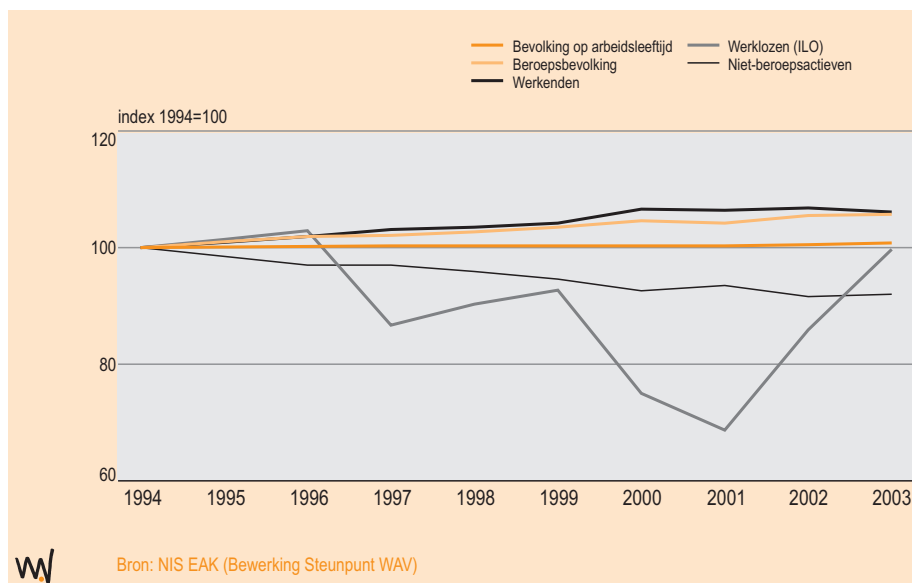
3 De ILO-werklozen zijn de niet-werkenden die actief naar werk hebben gezocht in een referentieperiode van vier weken en binnen de twee weken een nieuwe job kunnen beginnen, en niet-werkenden die een job hebben gevonden die binnen de drie maanden begint.

2.2 Socio-economische categorieën

In deze paragraaf kijken we naar de wijzigingen die zich voordeden in de componenten of de samenstellende delen van de indicatoren. Hiervoor verdelen we de bevolking op arbeidsleeftijd volgens socio-economische categorieën (figuur 2.3 en figuur 2.4). Tussen 1994 en 2003 groeide de Vlaamse *bevolking op arbeidsleeftijd* nauwelijks aan (+0,8%). Hiermee situeert Vlaanderen zich een stuk onder de gemiddelde Europese groei (+2,6%). Het aantal beroepsactieve inwoners steeg dan weer heel wat sneller dan de bevolking op arbeidsleeftijd. Toch is ook de groei van de *beroepsbevolking* iets gematigder in Vlaanderen (+5,7%) dan in EU-15 (+6,9%). Het aantal personen tussen 15 en 64 jaar dat niet actief deelneemt aan de arbeidsmarkt is daarentegen gedaald tussen 1994 en 2003. Vlaanderen tekent bij de *niet-beroepsactieven* een aanzienlijke daling op van -8%, tegenover -6% in EU-15. Dit neemt echter niet weg dat er ook in 2003 nog een aanzienlijke groep bestaat van personen op arbeidsleeftijd die niet deelnemen aan de arbeidsmarkt.

Figuur 2.3

Evolutie van de socio-economische categorieën (index 1994 = 100) (Vlaams Gewest; 1994-2003)

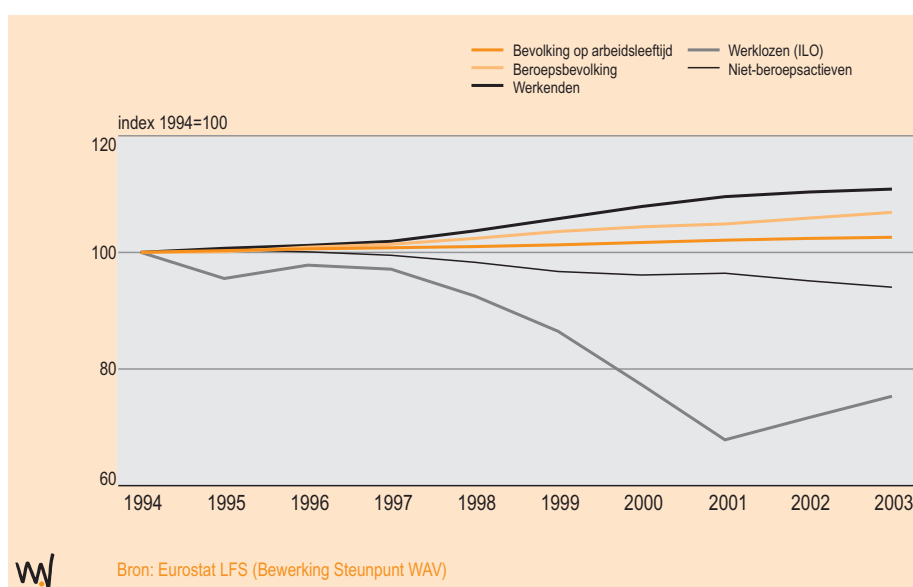

Op Duitsland na, nam het aantal *werkenden* sinds 1994 fors toe in alle Europese lidstaten. Gemiddeld in de Europese Unie kwamen er op tien jaar tijd 10,9% werkende personen bij. Uitschieters zijn Ierland, Spanje, Nederland en Finland. De Vlaamse groei (+6,1%) van het aantal werkenden was trager dan gemiddeld in EU-15.

Het aantal *ILO-werklozen* kende tussen 1994 en 2003 een sterke daling in de meeste Europese lidstaten. Gemiddeld in de Europese Unie daalde het aantal werklozen met een kwart en in Ierland is de groep werklozen zelfs meer dan gehalveerd op tien jaar tijd. In Vlaanderen heeft de neerwaartse conjunctuur sinds 2001 gezorgd voor een zodanige aangroei van de werkloze bevolking dat er anno 2003 volgens de ILO-criteria opnieuw evenveel werklozen zijn als in 1994.⁴

Figuur 2.4

Evolutie van de socio-economische categorieën (index 1994 = 100) (EU-15; 1994-2003)

2.3 ■ ■ Afhankelijkheid

Met de *afhankelijkheidsratio* die de verhouding tussen het totaal aantal niet-beroepsactieven en de beroepsbevolking weergeeft, kunnen we ten slotte nagaan in welke mate het draagvlak gevormd door beroepsactieve personen gewijzigd is sinds 1994. Anno 2003 zijn er per 100 beroepsactieve Vlamingen 126 Vlamingen die niet deelnemen aan de arbeidsmarkt (tabel 2.2). Daarmee kent Vlaanderen een hogere afhankelijkheidsratio dan EU-15, waar er 111 niet-beroepsactieven zijn per 100 beroepsactieven. Niettegenstaande de vergrijzing van de samenleving is de gepresen-

⁴ Het aantal bij de VDAB geregistreerde niet-werkende werkzoekenden nam ook sterk toe sinds 2001, maar blijft anno 2003/2004 wel nog onder het niveau van 1994. Meer gedetailleerde informatie over de Vlaamse werkloosheidsevolutie vindt u in hoofdstuk 3.

teerde afhankelijkheidsratio lager in 2003 dan in 1994. De voorbije tien jaar is de afhankelijkheidsratio dan ook gedaald dankzij een sterke uitbreiding van de (vrouwelijke) beroepsbevolking. De toekomstscenario's van het Federaal Planbureau wijzen echter op een grotere en versnelde vergrijzing van de bevolking vanaf 2010 waardoor de afhankelijkheidsratio progressief zou stijgen (Federaal Planbureau, 2002a).

Tabel 2.2

Afhankelijkheidsratio: aantal niet-beroepsactieven per 100 beroepsactieven (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

	1994	2003
Vlaams Gewest	133	126
EU-15	119	111

Bron: NIS Bevolkingsstatistieken, NIS EAK, Eurostat LFS (Bewerking Steunpunt WAV)

3 *Scholarisatie*

3.1 *Het toegenomen onderwijsniveau*

Het contrast tussen laag- en hogeschoolden is een van de meest uitgesproken ongelijkheden op de Vlaamse, de Belgische en de Europese arbeidsmarkt. Laaggeschoolden zijn immers minder vaak aan het werk en hebben meer kans om tot de werklozen te behoren dan hogeschoolden. Daarom is het een positieve evolutie dat het aandeel laaggeschoolden in de (beroeps)bevolking afneemt en het aandeel hogeschoolden erop vooruit gaat. Dit proces staat bekend als de toegenomen scholarisatie van de (beroeps)bevolking. Aan de basis hiervan ligt een cohortte-effect. De oudere leeftijdscohorten, die de groep op arbeidsleeftijd verlaten, zijn veelal laaggeschoold, terwijl de jongste leeftijdscohorten steeds vaker midden- tot hogeschoold zijn. Voor het Vlaams Gewest wordt dit geïllustreerd in tabel 2.3. We zien immers dat het aandeel laaggeschoolden stijgt naarmate we in een hogere leeftijdsklasse terechtkomen. Tegelijkertijd ligt het aandeel hogeschoolden het laagst in de oudste leeftijdsgroepen.

Dit proces van een hogere scholarisatie hangt grotendeels samen met de uitbreiding van het onderwijsaanbod en -differentiatie, met de democratisering van het onderwijs, met de geleidelijke feminisatie van de studentenpopulatie en met het optrekken van de leerplichtige leeftijd tot 18 jaar in 1983 (Pelleriaux, 2001).

Tabel 2.3

Aandeel laag-, midden- en hooggechoolden in de bevolking tussen 25 en 64 jaar (Vlaams Gewest; 2003)

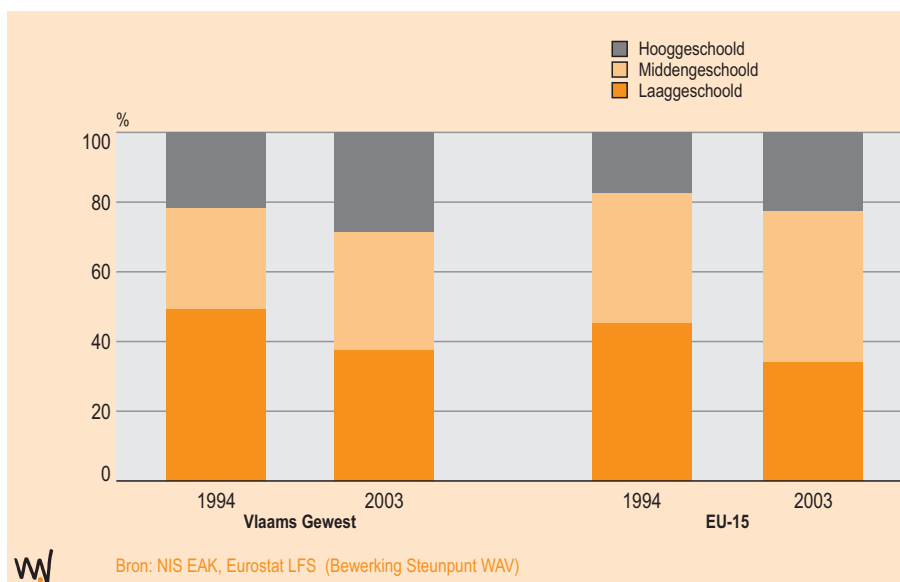
(%)	25-29 j	30-34 j	35-39 j	40-44 j	45-49 j	50-54 j	55-59 j	60-64 j
Laageschoold	19,5	23,9	28,8	35,8	43,6	46,4	53,8	62,1
Middengeschoold	40,2	38,4	38,1	34,7	31,6	29,0	26,0	20,7
Hooggeschoold	40,3	37,7	33,1	29,5	24,8	24,7	20,2	17,2
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: NIS EAK (Bewerking Steunpunt WAV)

Verder in dit deel gaan we na in welke mate het onderwijsniveau van de bevolking op arbeidsleeftijd tussen 1994 en 2003 is toegenomen. We bekijken ten eerste de evolutie van het aandeel laag-, midden- en hooggeschoolden in de bevolking van 25 tot en met 64 jaar. Daarna becijferen we welke impact dit heeft gehad op de evolutie van de werkzaamheidsgraad. De cijfers die we in dit deel gebruiken om de toegenomen scholarisatie te duiden hebben betrekking op de bevolking van 25 tot en met 64 jaar oud. Dit doen we om een zo zuiver mogelijk beeld van het kwalificatieniveau van de bevolking te bekomen. Vele jongeren (15- tot en met 24-jarigen) studeren immers nog verder en hebben nog niet hun hoogste onderwijsniveau bereikt.

Figuur 2.5

Evolutie van het aandeel laag- midden- en hooggeschoolden in de bevolking van 25 tot en met 64 jaar (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

Anno 2003 behoort ongeveer 38% van de bevolking in Vlaanderen tot de laaggeschoolden, 34% tot de middengeschoolden en 28% tot de hooggeschoolden. EU-15 telt minder laaggeschoolden (34,3%) én minder hooggeschoolden (22,6%). Het aandeel middengeschoolden ligt er met 43,1% evenwel heel wat hoger dan in het Vlaams Gewest. Figuur 2.5 maakt daarnaast duidelijk dat het aandeel laaggeschoolden in zowel EU-15 (-11,1 ppn) als in het Vlaams Gewest (-12 ppn) is afgenomen tijdens de beschouwde periode, terwijl het aandeel hooggeschoolden erop vooruit is gegaan. In Vlaanderen is het percentage hooggeschoolden gestegen met 6,7 procentpunten tot 28,4% van de bevolking op arbeidsleeftijd. Gemiddeld in Europa bedroeg deze stijging 5,3 procentpunten tot 22,6% van de 25- tot en met 64-jarigen. Daarnaast merken we in Vlaanderen en gemiddeld in de Europese Unie een stijging van het aandeel middengeschoolden. Een blik op de afzonderlijke Europese lidstaten leert ons dat deze trend van toenemende scholarisatie zich in de beschouwde periode het sterkst heeft voorgedaan in die landen die in 1994 nog een aanzienlijk aandeel laaggeschoolden telden in de bevolking op arbeidsleeftijd. Dit is het geval in Ierland en in de Zuid-Europese landen Spanje, Griekenland en Italië. In deze lidstaten steeg het aandeel midden- en/of hooggeschoolden dan ook relatief snel.

3.2 ■ ■ Impact op de werkzaamheid

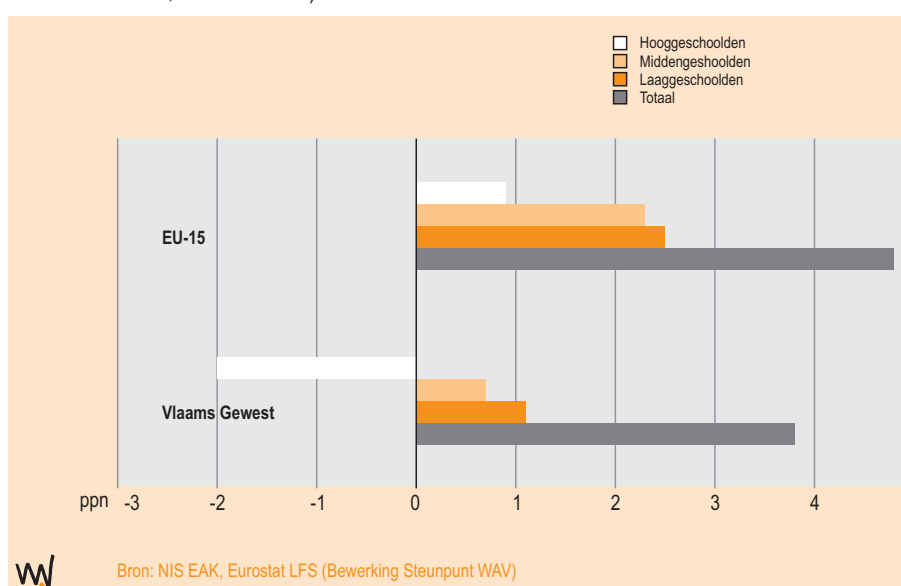
Anno 2003 bedraagt in Vlaanderen het aandeel werkenden in de bevolking van 25 tot en met 64 jaar 69,7%. Als we deze werkzaamheidsgraad opsplitsen naar onderwijsniveau wordt de achterstelling van laaggeschoolden op de arbeidsmarkt duidelijk. Met een werkzaamheidsgraad van 52,0% scoren ze immers heel wat minder goed dan de midden- en de hooggeschoolden, die een werkzaamheidsgraad van respectievelijk 76,2% en 85,1% laten optekenen. In EU-15 is een gelijkaardig verschil merkbaar.

Figuur 2.6 toont de evolutie van de werkzaamheidsgraad naar onderwijsniveau en we zien dat de totale werkzaamheidsgraad van de 25- tot en met 64-jarigen in het Vlaams Gewest tussen 1994 en 2003 gestegen is met 3,8 procentpunten. Als we deze evolutie echter opdelen naar onderwijsniveau zien we dat de laaggeschoolden (+1,1 ppn), de middengeschoolden (+0,7 ppn) en de hooggeschoolden (-2,0 ppn) geen even sterke vooruitgang hebben geboekt. De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse hooggeschoolden, die reeds in 1994 op een relatief hoog niveau van 87,1% lag, is er zelfs licht op achteruitgegaan. Dit beeld komt ongeveer ook in EU-15 naar voor, al is er bij de hooggeschoolden hier wel een lichte vooruitgang merkbaar van 0,9 procentpunt. De gestegen werkzaamheidsgraad is dus voor een deel het gevolg van het globaal gestegen onderwijsniveau. Hooggeschoolden hebben immers een hogere werkzaamheidsgraad en als deze een groter deel van de bevolking op arbeidsleeftijd gaan uitmaken, zorgt dit voor een verhoging van de

werkzaamheidsgraad. De voorwaarde hiervoor is wel dat er voldoende nieuwe jobs worden gecreëerd, zoniet zullen de hoger geschoolden voor een deel de jobs van lager geschoolden innemen en wordt het effect van het toegenomen onderwijsniveau afgevlakt door de verdringing op de arbeidsmarkt.

Figuur 2.6

Evolutie van de werkzaamheidsgraad van de 25- tot en met 64-jarigen naar onderwijsniveau (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

4 Vergrijzing

4.1 De verouderende bevolking

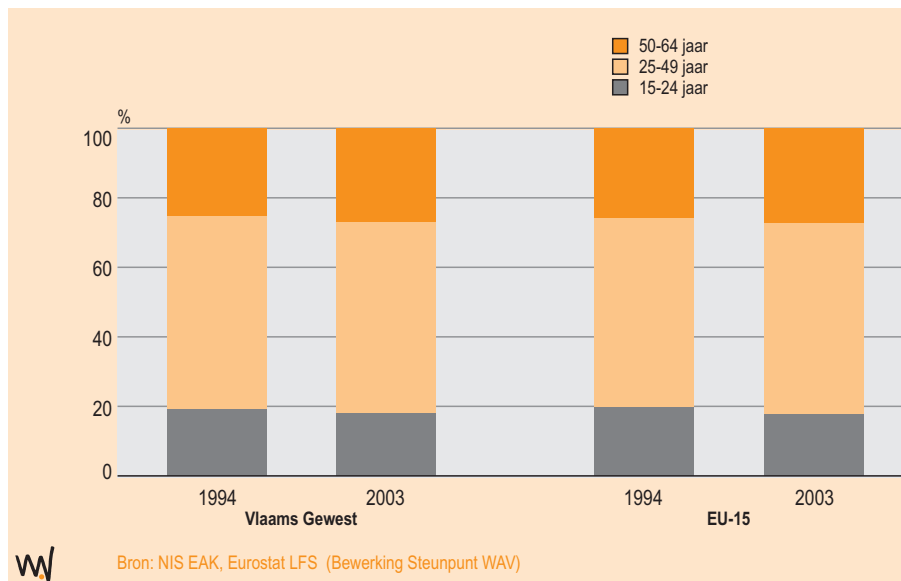
De term vergrijzing verwijst naar twee verschillende aspecten. Ten eerste is de levensverwachting in de westerse samenleving de voorbije decennia steeds toegenomen en daalde de nataliteit. Ten tweede verschuift de cohorte van de babyboomgeneratie die geboren werd in de jaren '50 en '60 steeds verder naar de oudere leeftijdscategorieën. Deze twee evoluties samen zorgen ervoor dat vanaf 2010 in de meeste Europese landen het aandeel 65-plussers aanzienlijk zal toenemen.

In dit hoofdstuk bekijken we enkel welke gevolgen de ouder wordende babyboomgeneratie heeft veroorzaakt in het voorbije decennium. Het aandeel 50- tot en met 64-jarigen in de bevolking op arbeidsleeftijd is hierdoor immers toegenomen en dit heeft een negatief effect op de werkzaamheidsgraad.

Figuur 2.7 toont dat anno 2003 in Vlaanderen zo'n 27% van de 15-64-jarigen van 50 tot en met 64 jaar oud is, ongeveer 18% is van 15 tot en met 24 jaar en veruit het grootste deel behoort tot de leeftijdsgroep van 25 tot en met 49 jaar. Een gelijkaardige leeftijdsverdeling vinden we terug in EU-15. Daarnaast zien we dat het aandeel vijftigplussers in de bevolking op arbeidsleeftijd tussen 1994 en 2003 is toegenomen met 1,8 procentpunt in Vlaanderen en met 1,7 procentpunt in EU-15. Langs de andere kant is er sprake van een daling van het aandeel jongeren (-1,1 ppn in het Vlaams Gewest en -2 ppn in Europa).

Figuur 2.7

Totale bevolking van 15 tot en met 64 jaar naar leeftijd (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

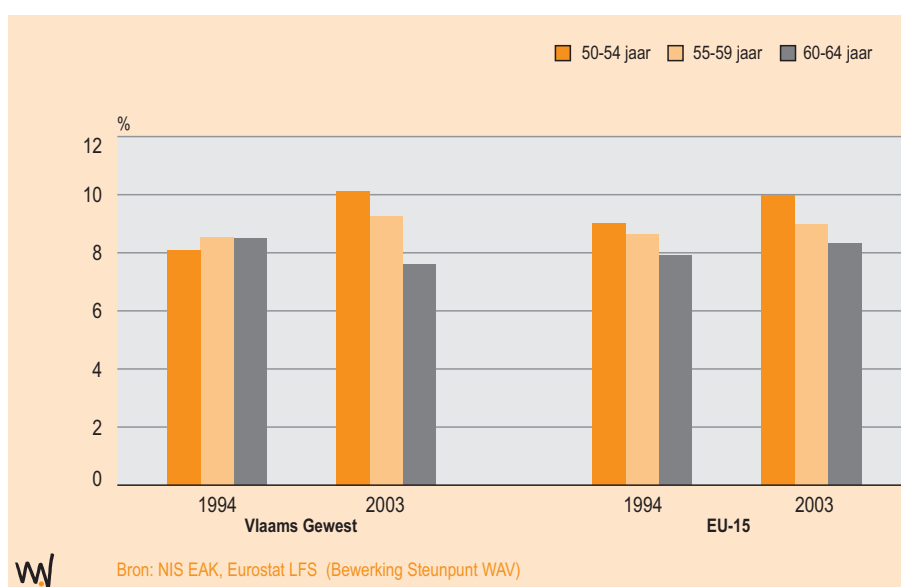

Als we de cijfers van de groep ouderen verder opsplitsen naar vijfjarige leeftijdsklassen zien we dat voornamelijk het aandeel van de leeftijdsgroep van 50 tot en met 54 jaar is toegenomen (figuur 2.8). Het aandeel van de 50- tot en met 54-jarigen ligt in Vlaanderen anno 2003 niet alleen hoger dan in 1994 (+2,0%), ook de onderlinge verdeling van de vijfjarige leeftijdsklassen is veranderd ten opzichte van 1994. In 2003 is het aandeel van de 50- tot en met 54-jarigen hoger dan

het aandeel van de twee oudere leeftijdsgroepen van 55 tot en met 64 jaar. In 1994 was deze verdeling nog net het tegenovergestelde. Gemiddeld in Europa gaat ook de leeftijdsgroep van 50 tot en met 54 jaar er het meest op vooruit (+1 ppn), maar in tegenstelling tot Vlaanderen telde deze leeftijdsgroep ook in 1994 reeds meer personen dan de 55- tot en met 59-jarigen en de 60- tot en met 64-jarigen.

Figuur 2.8

Totale bevolking van 50 tot en met 64 jaar, naar leeftijd (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

4.2 *Impact op de werkzaamheid*

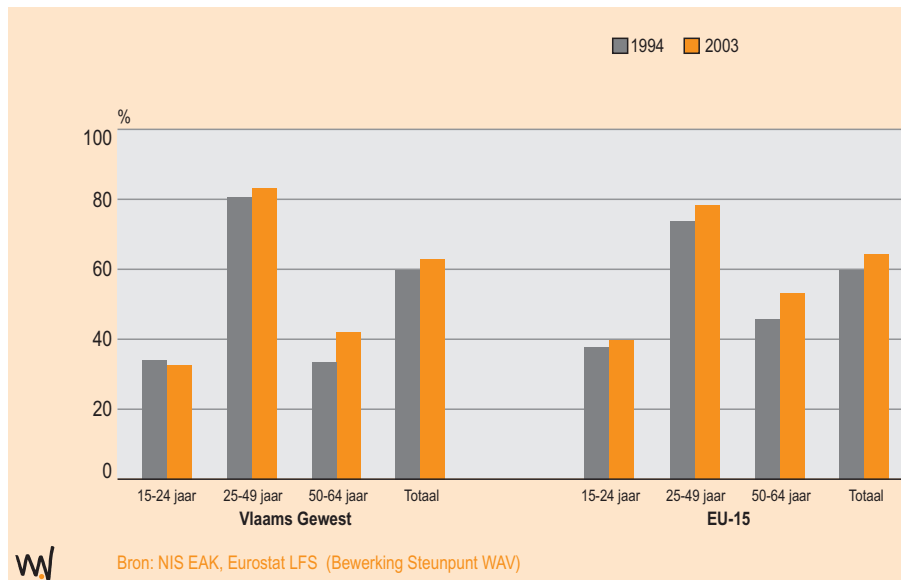
Figuur 2.9 toont dat de 50- tot en met 64-jarigen in Vlaanderen een werkzaamheidsgraad hebben die ongeveer twintig procentpunten lager ligt dan gemiddeld en die meer dan veertig procentpunten onder het niveau van de groep van 25 tot en met 49 jaar blijft. Daarnaast toont de figuur ook dat de arbeidsmarkt er voor ouderen in Vlaanderen een stuk minder rooskleurig uitziet dan **Hfdst. 8** in EU-15. Wat betreft het aandeel werkenden in de oudste leeftijdscategorie scoort Vlaanderen, samen met België en Italië de slechtste punten van de Europese klas. Finland, het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en vooral Zweden scoren goed op deze indicator. Ten slotte blijkt uit de figuur dat de werkzaamheidsgraad van de ouderen in het Vlaams Gewest er tussen 1994 en 2003

sterker op vooruit is gegaan in vergelijking met de andere leeftijdscategorieën, maar ook in vergelijking met het EU-15 gemiddelde. We merken immers een stijging van maar liefst 8,5 procentpunten in Vlaanderen, terwijl deze toename gemiddeld in Europa slechts 5,8 procentpunten bedroeg.

De werkzaamheidsgraad van de Vlaamse vijftigplussers ligt dus duidelijk onder het niveau van de Europese Unie, maar de achterstand verkleint wel. Daarmee laten de ouderen een positievere evolutie optekenen dan de totale groep 15- tot en met 64-jarigen.

Figuur 2.9

Werkzaamheidsgraad naar leeftijd (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

Het toenemend aandeel van de ouderen in de bevolking op arbeidsleeftijd heeft gezorgd voor een neerwaartse druk op de werkzaamheidsgraad. Doordat het aandeel van de groep ouderen, die minder participeren, in de bevolking op arbeidsleeftijd toeneemt, heeft dit een negatief effect op de hoogte van de werkzaamheidsgraad. Dit effect wordt echter geneutraliseerd door een andere evolutie. De sterke toename van de werkzaamheidsgraad in alle leeftijdscategorieën, vooral dan in de oudste leeftijdsgroep, is er in de voorbije tien jaar in geslaagd het effect van de bevolkingsveroudering te neutraliseren. De beleidsmakers in de Europese Unie zijn er zich echter wel van bewust dat de werkzaamheidsgraad van de ouderen verder zal moeten toenemen, wil men

ook in de toekomst het negatieve effect van de bevolkingsveroudering op de werkzaamheidsgraad kunnen counteren (Europese Commissie, 2002a).

5 *Feminisatie*

5.1 *Vrouwelijke arbeidsdeelname*

Anno 2003 zijn er net geen 59 op 100 Vlaamse vrouwen actief op de arbeidsmarkt, tegenover bijna 62 op 100 Europese vrouwen. Als gevolg van de tertiaïrisering van de arbeidsmarkt, de socio-culturele evolutie naar een tweeverdienerssamenleving en een toegenomen emancipatie neemt het aantal vrouwen die deelnemen aan de arbeidsmarkt sinds de jaren zestig wel toe (HRW, 2001). Ook tijdens de voorbije tien jaar maakten de vrouwen een fameuze sprong voorwaarts en steeg de vrouwelijke arbeidsdeelname fors. In Vlaanderen ging het om een groei van bijna 6 procentpunten, beter dan EU-15 (+5 ppn). De achterstand van de Vlaamse op de Europese vrouwen verkleinde dan ook sinds 1994 (figuur 2.10).

Figuur 2.10

Activiteitsgraad vrouwen (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

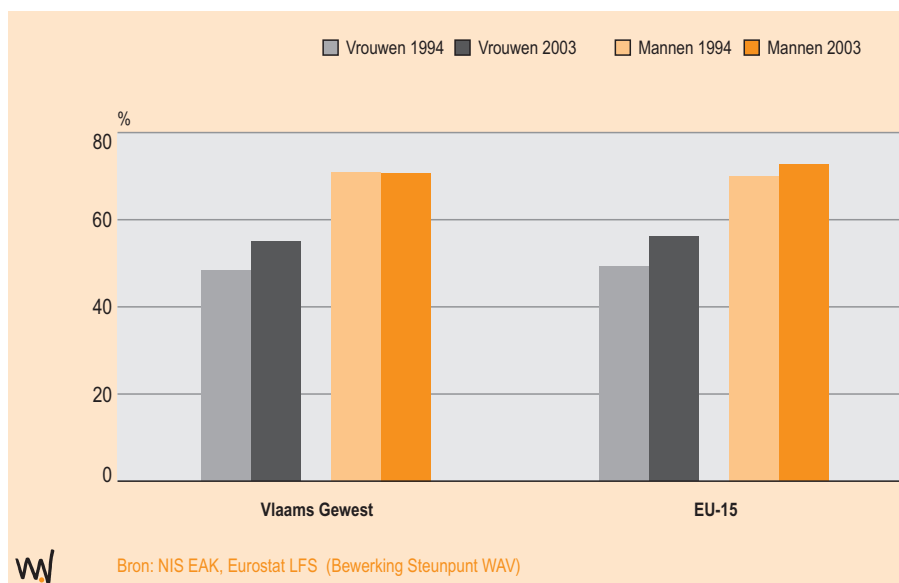

5.2 ■ ■ *Impact op de werkzaamheid*

De Vlaamse werkzaamheidsgraad bij de vrouwen bereikt anno 2003 ongeveer het Europese niveau (respectievelijk 55% en 56,1%; figuur 2.11). In alle landen van de Europese Unie ging een sterkere vrouwelijke activiteitsgraad sinds 1994 gepaard met een toegenomen vrouwelijke werkzaamheidsgraad: dit wil zeggen dat meer vrouwen zich aandienden op de arbeidsmarkt én dat tegelijkertijd ook meer vrouwen aan het werk gingen. Dankzij de uitbreiding van de diensteneconomie en het sterk arbeidsherverdelend effect van deeltijdarbeid konden heel wat van de vrouwen die zich bijkomend aandienden op de arbeidsmarkt ook effectief aan de slag. Wat de groei van de vrouwelijke werkzaamheidsgraad betreft, positioneert Vlaanderen zich pal op het Europese gemiddelde (+6,7 ppn). Onder andere in Vlaanderen, België en de buurlanden zijn het de vrouwen met kinderen die de sterkste werkzaamheidsgroei kenden. De globale stijging van de vrouwelijke werkzaamheidsgraad kwam dan ook vooral vrouwen ten goede in gezinssituaties waar de achterstand het grootst was (Geurts, 2002). Hfdst. 7

Figuur 2.11

Werkzaamheidsgraad naar geslacht (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

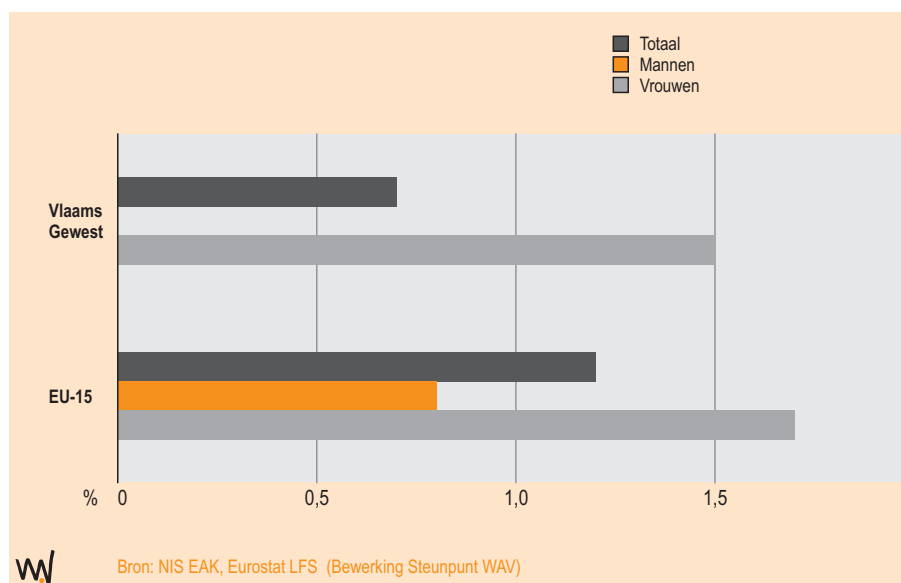
De mannelijke werkzaamheidsgraad nam beduidend minder snel toe of kende zelfs een daling in enkele Europese lidstaten. In Vlaanderen stabiliseerde het aandeel werkende mannen sinds 1994. Het gevolg is dat de werkzaamheidskloof tussen mannen en vrouwen gedeeltelijk gedicht werd tussen 1994 en 2003. De landen met de sterkste groei van de globale werkzaamheidsgraad

– Spanje, Ierland, Nederland, Finland – tekenden zowel bij de vrouwen als bij de mannen een aanzienlijke vooruitgang op.

Tussen 1994 en 2003 stelde de vooruitgang op de arbeidsmarkt grotendeels op de uitbreiding van de vrouwelijke arbeidsdeelname. Als we per sekse kijken naar de toename van het aantal werkenden dan krijgen we een treffend beeld van de feminisatie of vervrouwelijking van de arbeidsmarkt. Zo steeg het aantal werkende vrouwen in Vlaanderen gemiddeld met 1,5% per jaar (figuur 2.12). Het aantal werkende mannen stabiliseerde daarentegen. In Vlaanderen is het aandeel van de vrouwen binnen de totale groep van werkenden dan ook gestegen van 40% in 1994 naar 43% in 2003. Gemiddeld in de Europese Unie steeg de groep van werkende vrouwen (+1,7%) iets sneller dan in Vlaanderen en kende ook de werkende mannen nog een redelijke aangroei (+0,8%).

Figuur 2.12

Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het aantal werkenden, naar geslacht (Vlaams Gewest en EU-15; 1994-2003)

6 *Diensten economie*

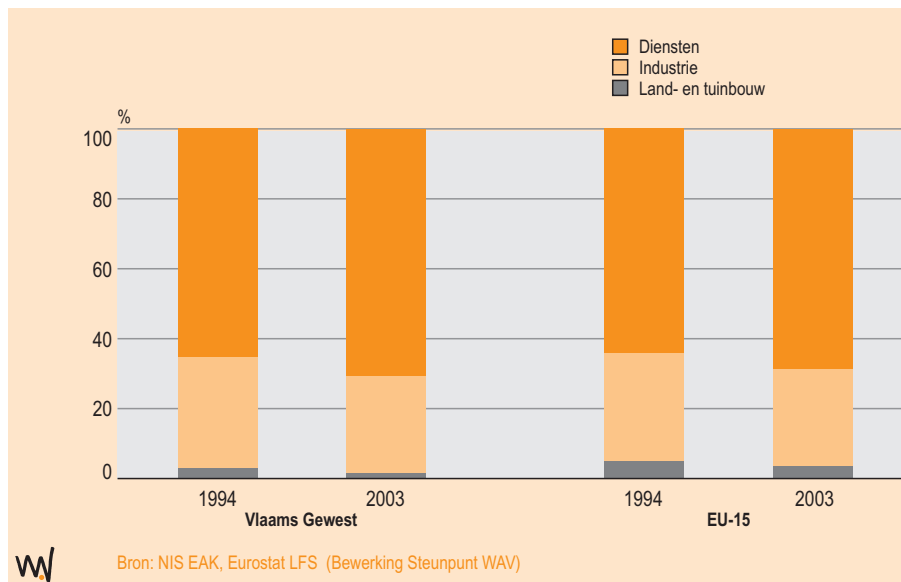
6.1 *Ontwikkeling naar een diensteneconomie*

Technologische innovaties, globalisering en tertiairisering zijn drijvende krachten achter de transitie naar een post-industrieel economisch bestel. In alle welvaartsstaten deed zich de voor-
 bije dertig jaar een verschuiving voor van arbeidskrachten van traditionele sectoren in de land-
 en tuinbouw en de industrie naar de dienstensectoren. Deels is dit het gevolg van een groei-
 dynamiek die eigen is aan de commerciële en publieke dienstverlening en deels kan dit verklaard
 worden door uitbesteding en verzelfstandiging van ondersteunende bedrijfsfuncties vanuit de
 industrie. Telkens gaat het echter om een versterking van de diensteneconomie, wat zich onder
 meer manifesteert in een specifieke productiviteitsontwikkeling, werkorganisatie, personeelsal-
 locatie... (Marx, Ramioul & Sels, 2004; Eurostat, 1999; De Backer & Sleuwaegen, 2003). Anno 2003
 is in Vlaanderen 70,5% van de werkenden aan de slag in een commerciële of publieke
 dienstensector, wat meer is dan het Europese gemiddelde van 68,5% (figuur 2.13).

Hfdst. 4

Figuur 2.13

Aandeel werkenden per sector (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

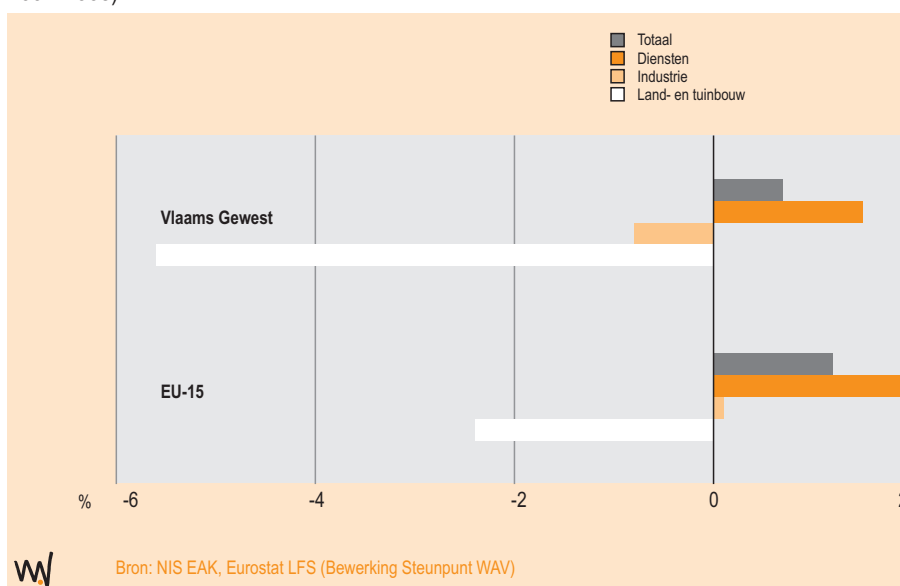

6.2 ■ ■ Impact op de werkzaamheid

In de periode 1994-2003 heeft de diensteneconomie een belangrijke bijdrage gehad in de jobcreatie van alle Europese lidstaten. Het aantal werkenden in de dienstensectoren groeide in elk van de vijftien lidstaten van de Europese Unie aan met jaarlijks gemiddeld 1% of meer (figuur 2.14). De gemiddelde jaarlijkse groeivoet van 1,5% in Vlaanderen situeert zich wel onder het Europese gemiddelde (+1,9%). In heel wat Europese lidstaten vinden we de sectorgroepen van 'onroerende goederen, verhuur, informatica, uitzendarbeid en andere bedrijfsdiensten' enerzijds en van 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' anderzijds bij de snelst groeiende dienstensectoren.

Figuur 2.14

Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het aantal werkenden, naar sector (Vlaams Gewest en EU-15; 1994-2003)

Naast de aanzienlijke jobcreatie ging de ontwikkeling naar een diensteneconomie in alle Europese lidstaten, met uitzondering van Portugal, echter ook gepaard met een belangrijk jobverlies in de primaire sector (land- en tuinbouw) en in heel wat lidstaten met een nettoverlies van jobs in de industrie. Beide tendensen manifesteerden zich sterker in Vlaanderen dan gemiddeld in Europa. Zo nam het aantal werkenden in de Vlaamse primaire sector sinds 1994 jaarlijks af met gemiddeld ongeveer -5%, tegenover -2,4% in EU-15. In geen enkel Europees land is de achteruitgang in de primaire sector sterker.

Terwijl gemiddeld in EU-15 het aantal werkenden in de industriële sectoren stagneerde in tien jaar tijd, daalde in de Vlaamse industrie het aantal werkenden per jaar gemiddeld met -0,8%. Dat het proces van desindustrialisering zich in Vlaanderen (en België) sterker doorzet dan in EU-15 zou onder meer het gevolg zijn van een hogere productiviteitsgroei in de Belgische industrie, waardoor een gelijkaardige evolutie van de toegevoegde waarde gerealiseerd wordt met steeds minder werknemers (De Backer & Sleuwaegen, 2003). In enkele Europese landen was het verlies nog sterker, met als uitschieters Luxemburg en Duitsland. De sterkste groei werd daarentegen opgetekend in Ierland en Spanje, de twee landen waar ook het totaal aantal werkenden het snelst toegenomen is.

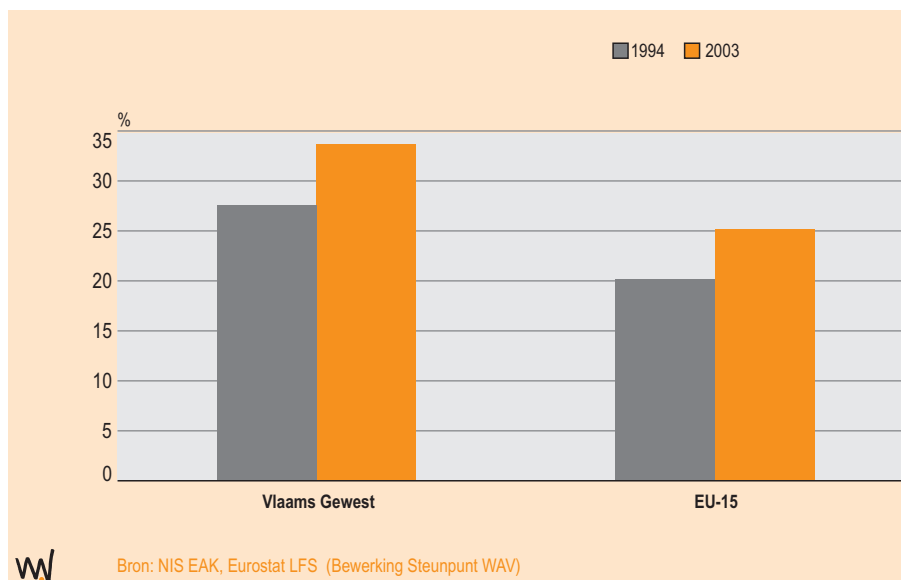
7 Kenniseconomie

7.1 ■ ■ Ontwikkeling naar een kenniseconomie

Het meten van de zogenaamde kenniseconomie is niet vanzelfsprekend omdat er onenigheid bestaat over de precieze afbakening ervan (Marx, Ramioul & Sels, 2004) en omdat de actuele statistieken geen omvattend beeld bieden.

Figuur 2.15

Aandeel hooggeschoolde werkenden (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

Meten we de kenniseconomie aan de inzet van hooggeschoolde arbeid dan is Vlaanderen een stap vooruit op de rest van de Europese Unie. Iets meer dan een derde van alle werkenden in Vlaanderen heeft een diploma van het hoger onderwijs (figuur 2.15). Buiten Finland doet geen enkele lidstaat dit na. Gemiddeld in de Europese Unie ligt het aandeel hooggeschoolde werkenden op 25,2%. Tussen 1994 en 2003 heeft Vlaanderen (+6,1 ppn) haar voor-sprong ten opzichte van EU-15 ook weten te consolideren want het aandeel van hooggeschoolde werkenden steeg er iets sneller dan in EU-15 (+5 ppn).

7.2 *Impact op de werkzaamheid*

De verspreiding van kennis en van informatie- en communicatietechnologieën (ICT) zet zich door in alle economische sectoren, met belangrijke consequenties voor de gevraagde competenties en het karakter van de werkgelegenheid (Europese Commissie, 2001). In welke mate bedrijven kennisintensiever worden in de zin dat ze op verschillende niveaus in de productie meer kennis of ICT inzetten (Marx e.a., 2004) kunnen we echter niet aantonen met de beschikbare cijferreeksen. Om een idee te krijgen van de rechtstreekse impact van de ICT-revolutie op de werkzaamheid kunnen we echter wel kijken naar de ontwikkeling van de sectoren die aan de basis liggen van de verspreiding van nieuwe technologieën, met name de sectoren waar ICT de centrale output vormt. We kunnen immers verwachten dat naarmate het gebruik van ICT intensiever wordt, ook de vraag naar ICT-producten en -dienstverlening toeneemt en bijgevolg ook de werkzaamheid in deze ICT-sectoren. Omgekeerd kan de ICT-werkzaamheid dus een indicator zijn van het toenemend belang van ICT in de maatschappij en de economie, wat toch een belangrijk aspect is van de zogenaamde kenniseconomie.

Voor deze analyse maken we gebruik van de definitie en van de data die gepresenteerd werden in het STILE-project ter verbetering van arbeidsmarktindicatoren voor de informatiesamenleving.⁵ Het gaat om het aandeel werkenden in de industriële en dienstverlenende ICT-sectoren, met name 'vervaardiging van kantoormachines en computers', 'vervaardiging van audio-, video- en telecommunicatieapparatuur', 'vervaardiging van medische apparatuur, precisie- en optische instrumenten en van uurwerken', 'post en telecommunicatie' en 'informatica en aanverwante diensten'.

Gemiddeld in de Europese Unie situeert 4,6% van alle werkenden zich in de ICT-sectoren en in België is dat 5% (figuur 2.16). Met 7,6% ICT-werkenden steekt vooral Ierland ver boven het Eu-

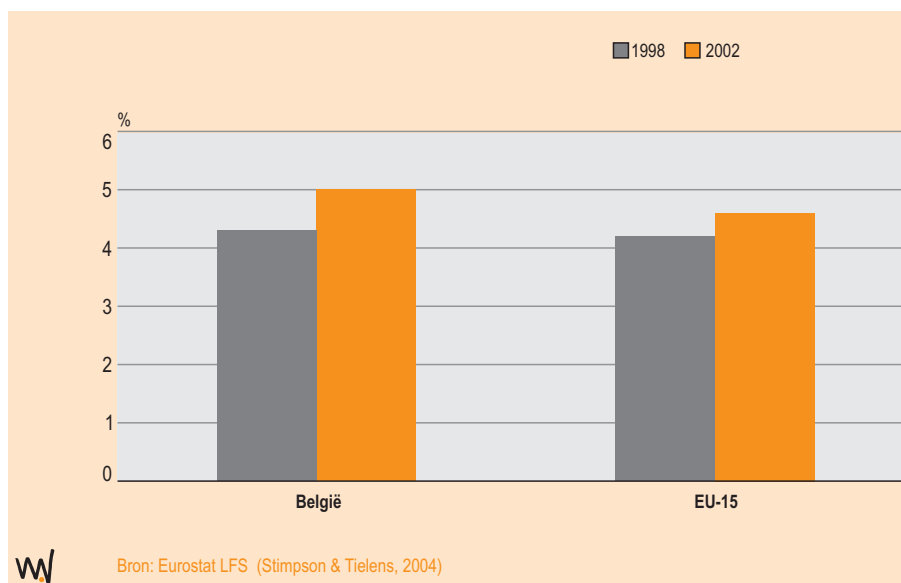
---

⁵ Voor meer informatie zie www.stile.be

ropees gemiddelde uit. Tussen 1998 en 2002 was de groeicapaciteit van de ICT-sectoren heel wat sterker dan van de totale economie. Met uitzondering van Portugal steeg in alle lidstaten het aantal ICT-werkenden sneller dan het totaal aantal werkenden. Op vijf jaar tijd steeg het aantal werkenden in de Belgische ICT-sectoren met maar liefst 21%. De werkzaamheid in de Belgische ICT-sectoren kende een sterkere groei dan gemiddeld in de Europese Unie (+18,4%) en op vijf lidstaten na kent België de sterkste groei van het aantal ICT-werkenden sinds 1998. Al blijkt de ontwikkeling naar een kenniseconomie, gemeten aan de hand van het aandeel werkenden in ICT-sectoren, nog in de kinderschoenen te staan, de snelheid waarmee deze sectoren nieuwe jobs creëren wijst wel op het belang van de informatie- en communicatietechnologieën voor de werkgelegenheid in de huidige Europese welvaartsstaten.

Figuur 2.16

Aandeel werkenden in ICT-sectoren (België en EU-15; 1998 en 2002)

8 *Flexibilisering*

8.1 *Naar een flexibelere arbeidsmarkt*

De Vlaamse en de Europese arbeidsmarkt is in de jaren negentig een stuk flexibeler geworden. Zowel het aandeel deeltijds als tijdelijk werkenden is er op vooruit gegaan.

8.1.1 *Deeltijdarbeid*

Het aandeel deeltijds werkenden is in Vlaanderen gestegen van 12,7% in 1994 tot 20,2% in 2003, een stijging van maar liefst 7,6 procentpunten (figuur 2.17). Deze toename heeft met verschillende factoren te maken. Zo stimuleerde de tertiaïrisering de vraag naar deeltijdse jobs. Bovendien speelt de groeiende vraag naar deeltijdarbeid in op de behoefte van heel wat werknemers (veelal vrouwen) die werk en gezin wensen te combineren. Daarnaast heeft de overheid deeltijdarbeid gestimuleerd in het kader van arbeidsherverdeling. Als we de Vlaamse situatie vergelijken met het EU-15 gemiddelde, merken we dat de toename van het aandeel deeltijds werkenden bij ons heel wat groter is. Gemiddeld in de Europese Unie rapporteren we ook wel een toename, maar deze is met drie procentpunten veel beperkter. Hierdoor zijn de rollen tussen het Vlaams Gewest en EU-15 omgedraaid. In 1994 telde EU-15 immers nog een groter aandeel deeltijds werkenden (15,2%) dan Vlaanderen (12,7%), terwijl anno 2003 Vlaanderen met 20,2% een groter percentage deeltijds werkenden telt dan de globale Europese Unie (18,2%). Naast Vlaanderen hebben ook Duitsland (+5,7 ppn), Ierland (+5,4 ppn), Nederland (+8,8 ppn) en Oostenrijk (+5,4 ppn) een relatief sterke stijging van het aandeel deeltijdwerkers gekend.

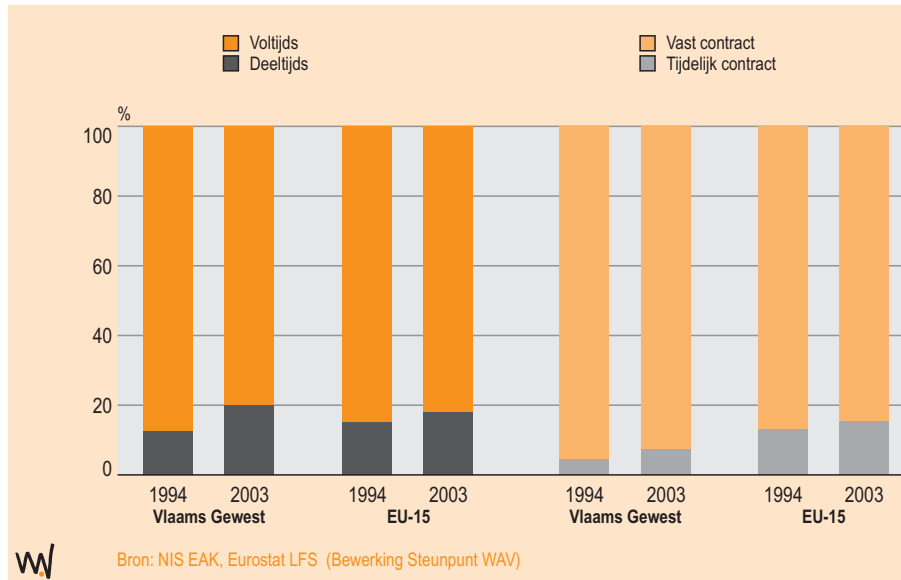
Deeltijdarbeid blijft voornamelijk een vrouwelijk fenomeen. Zowel in het Vlaams Gewest als in alle andere Europese lidstaten ligt het aandeel deeltijdwerkers een stuk hoger bij vrouwen dan bij mannen. Alleen Nederland telt met 21,3% een wezenlijk aandeel deeltijds werkende mannen. Denemarken volgt met 10,6% als tweede op geruime afstand van koploper Nederland.

Hoewel deeltijdarbeid in grote mate een vrouwelijk fenomeen blijft, situeert de stijging van het aandeel deeltijders zich bij vrouwen én bij mannen, en dit zowel in Vlaanderen als gemiddeld in de Europese Unie. Tussen 1994 en 2003 is het aandeel deeltijds werkende mannen in het Vlaams Gewest zelfs meer dan verdubbeld, van 1,9% in 1994 tot 5,8% in 2002, een toename met 3,8 procentpunten. In procentpunten is de stijging bij de vrouwen aanzienlijk groter (+10,5 ppn), maar omdat het percentage deeltijds werkenden bij vrouwen een stuk hoger ligt, is er hier lang geen sprake van een verdubbeling. Ook in EU-15 is zowel het aandeel deeltijds werkende mannen (+1,5 ppn) als het aandeel deeltijds werkende vrouwen (+2,7 ppn) toegenomen.

Figuur 2.17

Aandeel werkenden die deeltijds/volijds werken en aandeel loontrekkenden met een vast/tijdelijk contract (Vlaams Gewest en EU-15; 1994 en 2003)

8.1.2 Tijdelijke arbeid

Het aandeel tijdelijk werkenden (onder de loontrekkenden) is zowel in Vlaanderen als gemiddeld in de Europese Unie toegenomen tussen 1994 en 2003 (figuur 2.17). In het Vlaams Gewest bedraagt het aandeel loontrekkenden met een tijdelijk contract 7,5% in 2003, een toename van 2,8 procentpunten ten opzichte van 1994. De stijging in EU-15 is ongeveer van dezelfde grootteorde (+2,2 ppn) als in Vlaanderen.

Het aandeel tijdelijk werkende loontrekkenden ligt gemiddeld in de Europese Unie met 15,5% wel heel wat boven het niveau van Vlaanderen (7,5%). Dit wil zeggen dat een vast contract bij de loontrekkenden op de Vlaamse arbeidsmarkt meer de norm is in vergelijking met het gemiddelde van de andere Europese lidstaten. Enkel in Ierland (4,7%), Luxemburg (3,5%), Oostenrijk (6,9%) en het Verenigd Koninkrijk (5,6%) ligt het aandeel tijdelijk werkenden lager dan in het Vlaams Gewest.

Net zoals bij deeltijdarbeid het geval was, komt tijdelijke arbeid in verhouding meer voor bij vrouwen dan bij mannen, al zijn de verschillen niet zo groot als bij deeltijdarbeid. In het Vlaams Gewest bedraagt het aandeel tijdelijk werkende mannen 5,2%, bij vrouwen ligt dit aandeel op 10,4%. Gemiddeld in de Europese Unie is het man/vrouw verschil iets minder groot (14,3% van

de loontrekkende mannen werkt tijdelijk, bij de vrouwen bedraagt dit aandeel 17,0%). Naar leeftijd zijn er echter belangrijkere verschillen waar te nemen. Tijdelijke arbeid komt immers veel meer voor bij jongeren dan in de andere leeftijdsgroepen. In de groep 15- tot en met 24-jarigen werkt 27,0% van de Vlaamse loontrekkenden in tijdelijk dienstverband. In Europees perspectief ligt dit aandeel zelfs nog relatief laag. Er zijn lidstaten waar bijna de helft of zelfs meer dan de helft van de loontrekkenden van 15 tot en met 24 jaar een tijdelijke job uitoefent. Dit is het geval voor Duitsland, Spanje, Frankrijk, Finland en Zweden.

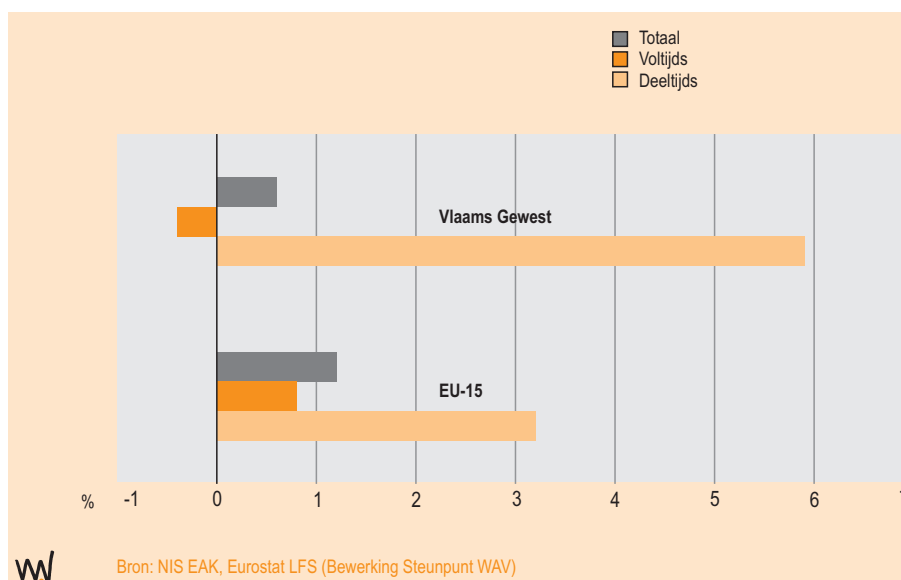
8.2 ■ ■ Impact op de werkzaamheid

8.2.1 *Deeltijdarbeid*

In de periode 1994-2003 is de toename van het aantal deeltijds werkenden heel wat groter dan de toename van het aantal voltijds werkenden. Het aantal deeltijds werkenden groeide gemiddeld in de Europese Unie jaarlijks met 3,2%, terwijl de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het aantal voltijds werkenden slechts 0,8% bedroeg. Het totaal aantal werkenden groeide gemiddeld met 1,2% per jaar.

Figuur 2.18

Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het aantal vol- en deeltijds werkenden (Vlaams Gewest en EU-15; 1994-2003)

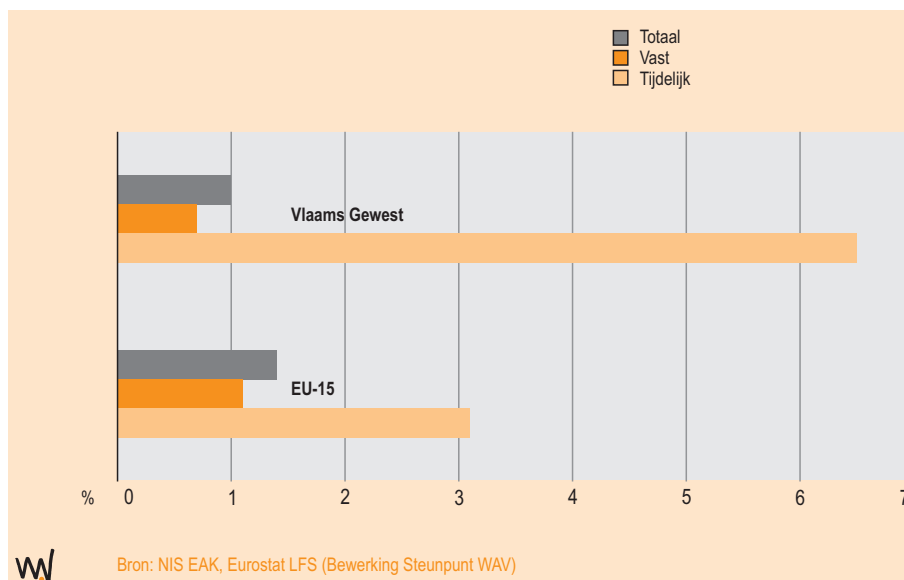
Figuur 2.18 toont ook dat de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van deeltijdwerkers een stuk groter was in Vlaanderen dan in EU-15. De gemiddelde groei van het aantal deeltijds werkenden bedroeg immers 5,9% in het Vlaams Gewest. Daarnaast blijkt dat de evolutie van het aantal voltijds werkenden in Vlaanderen zelfs negatief was (-0,4%).

8.2.2 Tijdelijk arbeid

De gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het aantal loontrekkenden met een vast en met een tijdelijk contract laat een gelijkaardig beeld zien. Zowel in Vlaanderen als gemiddeld in de Europese Unie lag deze gemiddelde jaarlijkse groei hoger bij de tijdelijk werkenden dan bij de loontrekkenden met een vast contract (figuur 2.19). De toename van het aantal tijdelijk werkenden in EU-15 bedroeg jaarlijks gemiddeld 3,1%, terwijl de loontrekkenden met een vaste job slecht een groeivoet van 1,1% lieten optekenen. Daarenboven merken we ook op dat de toename van het aantal tijdelijk werkenden groter was in Vlaanderen dan in EU-15. De gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het aantal tijdelijk werkenden lag in Vlaanderen (6,5%) immers meer dan dubbel zo hoog dan in EU-15 (3,1%). Daarnaast lag de gemiddelde jaarlijkse groei van het aantal loontrekkenden met een vaste betrekking lager in Vlaanderen (0,6%) dan in EU-15 (1,1%).

Figuur 2.19

Gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het aantal loontrekkenden met een vast en met een tijdelijk contract (Vlaams Gewest en EU-15; 1994-2003)

9 *Ongelijkheid op de arbeidsmarkt*

In voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk werd reeds duidelijk dat betaalde arbeid niet gelijk verdeeld is over de bevolking. In de delen die handelden over scholarisatie, feminisatie en vergrijzing gaven we een overzicht van de achterstelling van vrouwen, laaggeschoolden en ouderen in Vlaanderen en de rest van de Europese Unie. In dit deel geven we een overkoepelend beeld van de ongelijkheden op de Europese arbeidsmarkt. De indicatoren waarmee we dit duidelijk maken zijn de ongelijkheidsmaten, uitgedrukt in de begrippen generatiekloof, genderkloof, onderwijskloof en nationaliteitskloof. Deze indicatoren vergelijken respectievelijk de werkzaamheidsgraad van de 25- tot en met 49-jarigen met die van de vijftigplussers (generatiekloof), de werkzaamheidsgraad van de mannen met die van de vrouwen (genderkloof), deze van de midden- en hogeschoolden met die van laaggeschoolden (onderwijskloof) en de werkzaamheidsgraad van EU-inwoners met deze van niet-EU-inwoners (nationaliteitskloof), telkens in de leeftijdsgroep van 25 tot en met 64 jaar. Er wordt dus elke keer een vergelijking gemaakt van de werkzaamheidsgraad van een bepaalde kansengroep met de werkzaamheidsgraad van de rest van de bevolking. Daarnaast wordt er ook een gewogen gemiddelde van deze ongelijkheidskloven berekend als algemene maat van ongelijkheid. In wat volgt bekijken we de ongelijkheid in 2003, om vervolgens de aandacht toe te spitsen op de evolutie tussen 1994 en 2003.

9.1 *Ongelijkheid anno 2003*

Figuur 2.20 toont dat in Vlaanderen de achterstelling van ouderen het grootst is. De generatiekloof bedraagt immers 1,98 in het Vlaams Gewest (dit wil zeggen dat de werkzaamheidsgraad van personen van 25 tot en met 49 jaar 98% hoger ligt dan de werkzaamheidsgraad van vijftigplussers). De ongelijke vertegenwoordiging van personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie komt op de tweede plaats te staan. De nationaliteitskloof bedraagt immers 1,78. De onderwijskloof komt met 1,54 op een derde plaats en de genderkloof ligt iets minder hoog en bedraagt 1,30 in het Vlaams Gewest.

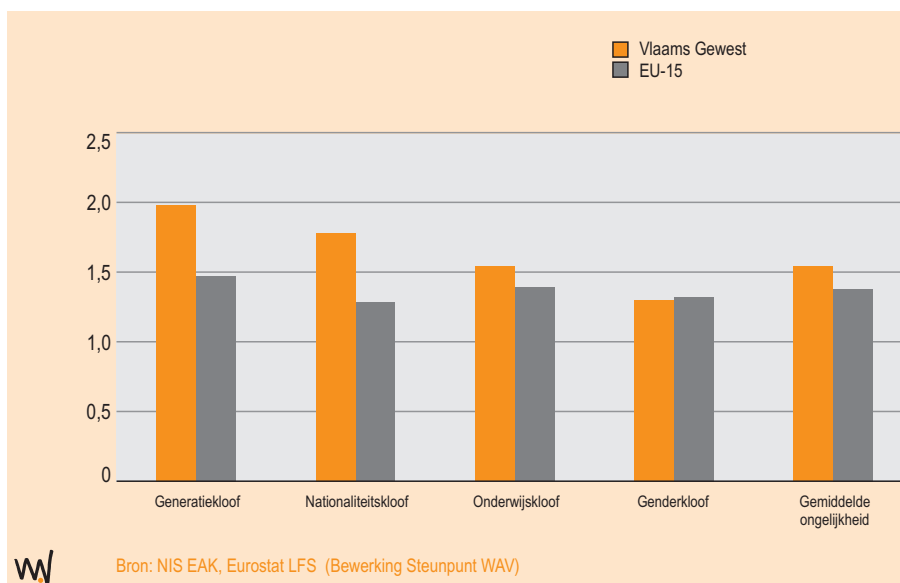
Gemiddeld in de Europese Unie ligt ook de generatiekloof het hoogst (1,47) en komt de onderwijskloof met 1,39 op een tweede plaats. De twee andere ongelijkheidsmaten schommelen rond de 1,30. Dit resulteert in een gemiddelde ongelijkheid van 1,38 voor de Europese Unie, hetgeen heel wat minder is dan de gemiddelde ongelijkheid in het Vlaams Gewest (1,54). Dit komt omdat zowel het niveau van de generatie-, de onderwijs- als de nationaliteitskloof heel wat hoger ligt in het Vlaams Gewest dan in EU-15. De genderkloof daarentegen bedraagt ongeveer even-

veel in Vlaanderen als in EU-15. We bespreken kort de ongelijkheidskloven in de verschillende Europese lidstaten. De gedetailleerde cijfers vindt u terug in de cijferbijlage.

Zoals vermeld situeert Vlaanderen zich met een *genderkloof* van 1,30 op ongeveer hetzelfde niveau als EU-15. Dit wil zeggen dat de werkzaamheidsgraad van mannen van 25 tot en met 64 jaar 31% hoger ligt dan de werkzaamheidsgraad van vrouwen in die leeftijdscategorie. Toch zijn er heel wat verschillen tussen de Europese lidstaten onderling. In de Zuid-Europese landen Italië, Griekenland en Spanje ligt deze kloof op een hoog niveau (steeds hoger dan 1,60). Zoals bekend is de participatie van vrouwen aan de arbeidsmarkt in deze landen een heel stuk minder ver gevorderd, het mannelijke kostwinnersmodel is er immers nog vrij sterk ingeburgerd. Vooral het verschil met de Scandinavische landen valt op. De genderkloof in Denemarken, Finland en Zweden ligt veel dichterbij één, wat wil zeggen dat betaalde arbeid er meer evenredig is verdeeld over mannen en vrouwen.

Figuur 2.20

Genderkloof, generatiekloof, nationaliteitskloof, onderwijskloof en gemiddelde ongelijkheid (Vlaams Gewest en EU-15; 2003)

Van alle Europese lidstaten telt België de grootste *generatiekloof* (1,85). Bekijken we enkel het Vlaams Gewest (1,98), dan zien we dat de achterstelling van ouderen nog groter is dan gemiddeld in België. Buiten België ligt de generatiekloof ook in Oostenrijk, Luxemburg en Italië vrij

Hfdst. 8

hoog. De Scandinavische landen, samen met het Verenigd Koninkrijk, kennen de laagste generatiekloof van de Europese Unie.

De relatief grote achterstelling van ouderen op de Vlaamse arbeidsmarkt is gekend, maar daarnaast is ook de *achterstelling van niet-EU-inwoners* vrij hoog in vergelijking met de andere Europese lidstaten. De nationaliteitskloof bedraagt in het Vlaams Gewest maar liefst 1,78. Ook in België (1,83), Denemarken (1,68), Nederland (1,49), Frankrijk (1,47), Zweden (1,44) en Duitsland (1,32) ligt de achterstelling van inwoners met een nationaliteit van buiten de Europese Unie boven het EU-15 gemiddelde (1,28). Daarnaast valt ook de lage nationaliteitskloof in de Zuid-Europese landen op. In Griekenland, Portugal en Spanje is de nationaliteitskloof zelfs lager dan één. Dit wil zeggen dat er, althans in termen van werkzaamheidsgraad, geen achterstelling is van niet-EU-inwoners, integendeel zelfs. De sectorale verdeling van de werkgelegenheid in deze landen biedt hiervoor een verklaring. De personen met een nationaliteit van buiten de Europese Unie zijn er immers overwegend tewerkgesteld in sectoren waar veel vraag is naar laaggeschoolde arbeid (zoals de landbouwsector, de bouw en de sector huishoudelijke dienstverlening). Het groot aantal werkende niet-EU-onderdanen wordt dan verklaard doordat de relatief grote vraag naar arbeidskrachten in die sectoren moeilijk kan worden ingevuld door personen met een Europese nationaliteit (Europese Commissie, 2002a).

De *onderwijskloof* toont dat ook de achterstelling ten opzichte van laaggeschoolden op de Vlaamse arbeidsmarkt bijzonder groot is in Europees perspectief. Met een onderwijskloof van 1,54 in het Vlaams Gewest komen we wederom helemaal achteraan in de Europese rangschikking te staan. Daarnaast laten ook België (1,59), het Verenigd Koninkrijk (1,52), Duitsland (1,47), Italië (1,46), Ierland (1,42) en Oostenrijk (1,40) een score optekenen die boven het niveau van EU-15 terechtkomt.

9.2 ■■ *Evolutie van de ongelijkheid*

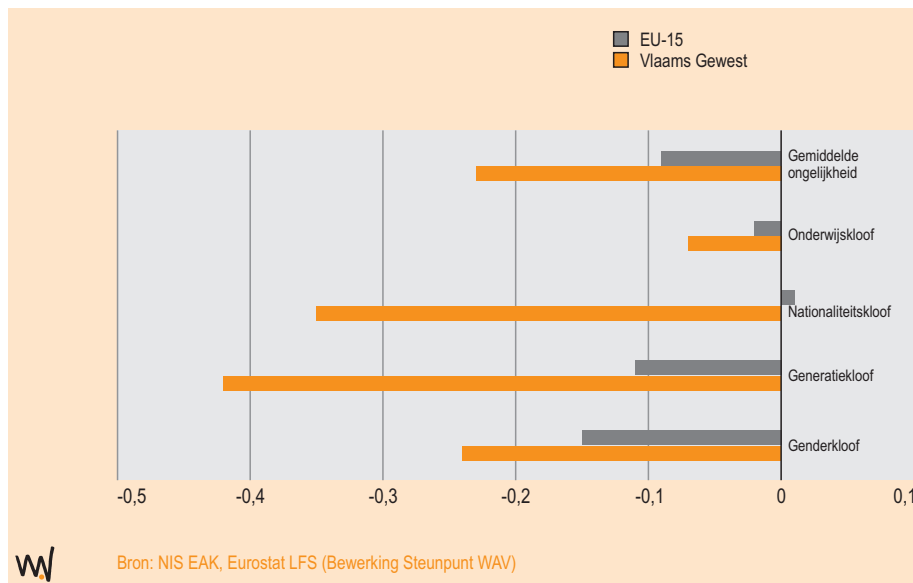
Figuur 2.21 geeft de evolutie van de verschillende ongelijkheidsmaten weer tussen 1994 en 2003 in het Vlaams Gewest en EU-15.

In de vorige paragraaf werd duidelijk dat anno 2003 de ongelijkheid op de arbeidsmarkt in het Vlaams Gewest groter is dan gemiddeld in de Europese Unie. Toch blijkt uit figuur 2.21 dat Vlaanderen tussen 1994 en 2003 reeds een inhaalbeweging achter de rug heeft. Alle ongelijkheidskloven zijn immers sterker afgenomen in Vlaanderen dan in EU-15. Het gevolg hiervan is dat de gemiddelde ongelijkheid in het Vlaams Gewest ook meer is afgenomen in vergelijking

met EU-15. Het verschil tussen Vlaanderen en EU-15 was met andere woorden groter in 1994, maar de inhaalbeweging heeft het verschil nog niet volledig kunnen wegwerken.

Figuur 2.21

Evolutie van de genderkloof, de generatiekloof, de onderwijskloof, de nationaliteitskloof en de gemiddelde ongelijkheid (Vlaams Gewest en EU-15; 1994-2003)⁶

We zien een gelijkaardig patroon terugkeren in Spanje, Ierland en Luxemburg. Deze landen kenden in 1994 immers ook een relatief grote ongelijkheid, hebben tussen 1994 en 2003 eveneens een inhaalbeweging gemaakt, en ook in 2003 ligt de gemiddelde ongelijkheid er nog boven het Europese gemiddelde. Aan de andere kant van het spectrum vinden we landen als Finland, Zweden, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk terug. In deze landen lag de gemiddelde ongelijkheid reeds in 1994 relatief laag, en was er in de periode tussen 1994 en 2003 niet veel ruimte voor vooruitgang.

6 De evolutie van de Europese nationaliteitskloof heeft betrekking op de periode 1995-2003.

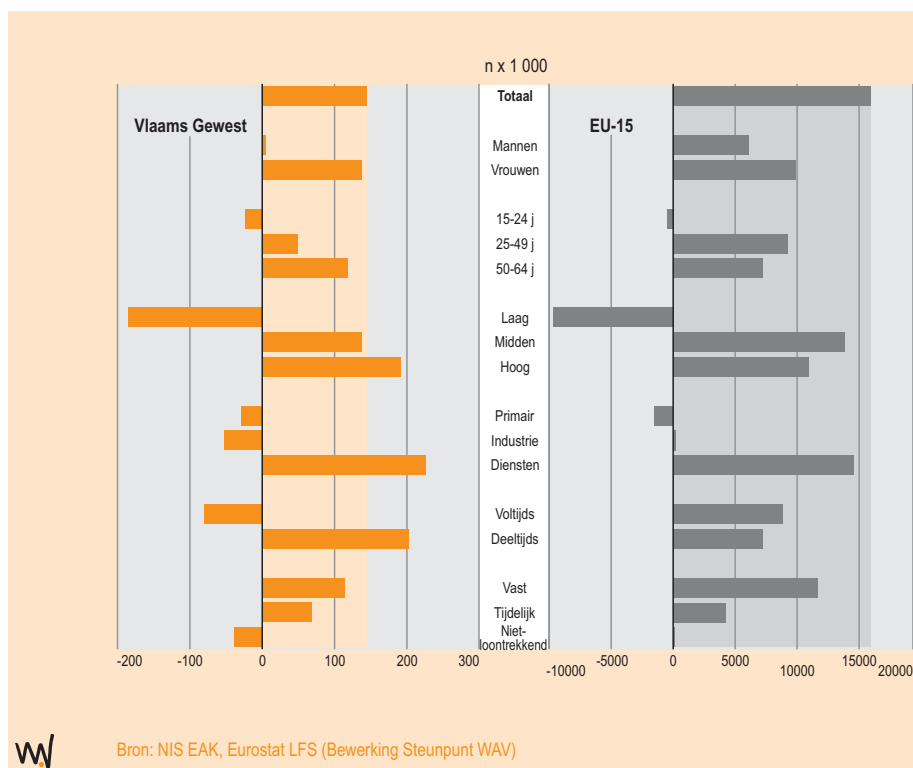
Tot slot: tien jaar arbeidsmarkt in een oogopslag...

In de inleiding van dit hoofdstuk wierpen we op dat de primaire uitdagingen van 1993/1994 ook vandaag nog steeds actueel blijven: het terugdringen van de werkloosheid en het stimuleren van een economische groei met hoge werkgelegenheidsintensiteit. Toch ondergingen de arbeidsmarkten in Vlaanderen en de Europese lidstaten een grondige gedaanteverwisseling in tien jaar tijd. In figuur 2.22 geven we een samenvatting van tien jaar arbeidsmarkt in een oogopslag.

Voor bepaalde kenmerken (vb. geslacht) kijken we per categorie (vb. mannen/vrouwen) naar de absolute toename van het aantal werkenden tussen 1994 en 2003. Zo zien we meteen dat aan de ene kant het aanbod op de arbeidsmarkt sterk vervrouwelijkte, verouderde en hoger geschoold werd en dat aan de andere kant de vraagzijde van de arbeidsmarkt verder tertiairiseerde en flexibiliseerde. In de tekst refereren we telkens naar de plaats in dit hoofdstuk waar de betreffende thema's verder uitgewerkt worden.

Figuur 2.22

Evolutie van het aantal werkenden (Vlaams Gewest en EU-15; 1994-2003)

De voorbije tien jaar groeide het aantal werkenden in Vlaanderen aan met 144 000 personen. Deze netto-aangroei van werkenden is het resultaat van de instroom van werkenden enerzijds en de uitstroom anderzijds: dit wil zeggen dat er *per saldo* 144 000 werkenden bijkwamen. In de Europese Unie bedraagt de totale toename van werkenden bijna zestien miljoen.

De toename van de werkende bevolking in Vlaanderen tussen 1994 en 2003 was bijna volledig op conto van de vrouwen te schrijven. Maar liefst 96% van de 144 000 werkenden die er bijkwamen was een vrouw en de netto-aangroei van mannelijke werkenden was dan ook zeer miniem. Dat Vlaanderen de voorbije tien jaar een deel van de achterstand van vrouwen op mannen goedmaakte (*deel 5. Feminisatie*), hangt dan ook voor een stuk samen met de bijna nulgroei bij de mannen. Ook in de Europese Unie bestaat het merendeel van de zestien miljoen werkenden die er zijn bijgekomen uit vrouwen (+10 miljoen). De mannelijke werkenden kennen op Europees niveau echter ook nog een aanzienlijke groei (+6 miljoen).

Parallel aan de veroudering van de bevolking blijkt dat het aantal werkenden sterk toenam bij de 25-plussers en dat het aantal werkende jongeren (15-24 jaar) per saldo zelfs achteruitging. Deze trends stellen we zowel in Vlaanderen als in EU-15 vast, met dit verschil dat de veroudering van de werkenden zich heel wat sterker heeft doorgezet op de Vlaamse arbeidsmarkt (*deel 4. Vergrijzing*). In Vlaanderen tekenden de 50-64-jarigen de grootste netto-groei op, terwijl dit in de Europese Unie de 25-49-jarigen zijn. Toch wil dit niet meteen zeggen dat Vlaanderen op haar lauweren kan rusten wat betreft de integratie van ouderen op de arbeidsmarkt: de generatiekloof blijft immers ook anno 2003 nog steeds veel groter in Vlaanderen dan in EU-15 (*deel 9. Ongelijkheid*).

Kijken we per onderwijsniveau naar de netto-aangroei van werkenden dan zien we dat enkel de midden- en hogeschoolde werkenden zijn toegenomen in aantal. Omgekeerd is het aantal laaggeschoolde werkenden per saldo zelfs sterk afgenomen op tien jaar tijd. Dit heeft natuurlijk veel te maken met de algemene stijging van het onderwijsniveau van de bevolking (*deel 3. Scholarisatie*). Deze trend van toenemende scholarisatie zette zich in Vlaanderen sterker door dan gemiddeld in EU-15: de Vlaamse netto-aangroei van werkenden was het grootst bij de hogeschoolden, op Europees niveau bij de middengeschoolden. Gebruiken we de inzet van hogeschoolde arbeid als maatstaf voor de kenniseconomie dan is Vlaanderen alvast een stap vooruit op EU-15 (*deel 7. Kenniseconomie*). Kijken we echter naar de achterstelling van laaggeschoolde werkenden dan blijkt de onderwijskloof in Vlaanderen wel nog steeds groter te zijn dan in EU-15 (*deel 9. Ongelijkheid*).

De voorbije tien jaar had de diensteneconomie een belangrijke bijdrage in de Europese jobcreatie (*deel 6. Diensteneconomie*). Zowel in Vlaanderen als in EU-15 kenden enkel de dienstensectoren een netto-aangroei van werkenden. De ontwikkeling van de diensteneconomie ging in Vlaanderen wel gepaard met een sterker proces van desindustrialisatie dan gemiddeld in de Europese Unie. Per saldo daalde het aantal werkenden in de Vlaamse industriële (en primaire) sectoren vrij sterk. In EU-15 daarentegen stabiliseerde het aantal werkenden in de industrie tussen 1994 en 2003. Alles bij mekaar blijft het aandeel van de dienstensectoren ook in 2003 groter in Vlaanderen dan in EU-15.

De Vlaamse en de Europese arbeidsmarkten zijn in de jaren negentig een stuk flexibeler geworden, wat we opmaken uit het toenemend belang van deeltijdse en tijdelijke arbeid. Splitsen we de groei van het aantal werkenden uit naar arbeidsregime dan valt het op dat in Vlaanderen de deeltijds werkenden een positieve netto-groei kenden en de voltijds werkenden een negatieve. EU-15 toont een ander beeld: de toename van voltijds werkenden overstijgt de toename van het aantal deeltijds werkenden. De rollen tussen Vlaanderen en EU-15 zijn dan ook omgedraaid: in tegenstelling tot 1994 telt Vlaanderen anno 2003 een groter aandeel deeltijdarbeid dan gemiddeld in de Europese Unie. (*deel 8. Flexibilisering*)

Wat de verdeling naar contracttype betreft van de werkenden (loontrekkenden) die er de voorbije tien jaar zijn bijgekomen sluit het beeld voor Vlaanderen en EU-15 nauwer bij mekaar aan. De netto-groei van werkenden met een vast contract was zowel in Vlaanderen als in EU-15 groter dan de toename van het aantal tijdelijk werkenden. Procentueel steeg de relatief kleine groep van tijdelijk werkenden wel veel sneller, zodat in globo het aandeel tijdelijk werkenden toenam. (*deel 8. Flexibilisering*) Het aandeel tijdelijk werkenden blijft anno 2003 een stuk lager in Vlaanderen dan in EU-15.

Cijferbijlage: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Cijferbijlage.

Methodologie: www.steunpuntwav.be, rubriek publicaties, reeks 'De arbeidsmarkt in Vlaanderen', 2004, Jaarboek, Methodologie.